

Představení výzkumu ochránce k deinstitutionalizaci

WORKSHOP „MŮJ ŽIVOT, MOJE VOLBA ANEB SEBEURČENÍ“

2023

Ombudsman a monitorování práv lidí s postižením

Článek 33 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením

Odbor ochrany práv osob se zdravotním postižením - od roku 2018

- výzkumy
- šetření
- doporučení

intenzivně spolupracuje s lidmi s postižením, neziskovými organizacemi a především s poradním orgánem ombudsmana pro práva lidí s postižením

spolupracuje s organizacemi monitorujícími dodržování Úmluvy v jiných zemích, je součástí Pracovní skupiny pro Úmluvu v Rámci Evropské sítě národních institucí pro lidská práva (ENNHRI)

aktuálně pracuje na vytváření indikátorů naplňování lidských práv, včetně ukazatele pro článek 19 Úmluvy o právech osob s postižením (CRPD)

Právo na nezávislý způsob života a život v komunitě – článek 19 úmluvy

Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, uznávají rovné právo všech osob se zdravotním postižením žít v rámci společenství, s možnostmi volby na rovnoprávném základě s ostatními, a přijmou účinná a odpovídající opatření, aby osobám se zdravotním postižením usnadnily plné užívání tohoto práva a jejich plné začlenění a zapojení do společnosti, mimo jiné tím, že zajistí, aby:

- a) osoby se zdravotním postižením měly možnost si zvolit, na rovnoprávném základě s ostatními, místo pobytu, kde a s kým budou žít a nebyly nuceny žít ve specifickém prostředí;
- b) osoby se zdravotním postižením měly přístup ke službám poskytovaným v domácím prostředí, rezidenčním službám a dalším podpůrným komunitním 12 službám, včetně osobní asistence, která je nezbytná pro nezávislý způsob života a začlenění do společnosti a zabraňuje izolaci nebo segregaci;
- c) komunitní služby a zařízení určená široké veřejnosti byly přístupné, na rovnoprávném základě s ostatními, i osobám se zdravotním postižením a braly v úvahu jejich potřeby.

Základní prvky čl. 19:

- vytvoření **konkrétních akčních plánů pro nezávislý způsob života lidí s postižením v komunitě**, včetně přijetí opatření pro usnadnění formální podpory nezávislého bydlení v komunitě, aby neformální podpora, například ze strany rodiny, nebyla jedinou možností
- vytvoření **konkrétních akčních plánů a přijetí opatření pro rozvoj a poskytování** základních, personalizovaných a nesdílených podpůrných služeb založených na právech a souvisejících se zdravotním postižením a jiných forem **služeb**;

„Plány deinstitucionalizace“ podle Úmluvy

- s odpovídajícími lhůtami a financováním
- se zapojením lidí s postižením a organizací je zasupujících
- cílem plánů je
  - nahradit institucionální prostředí službami podporujícími nezávislý způsob života
  - zajistit plné zapojení osob se zdravotním postižením do komunity

Cíl výzkumu:

- Posoudit postoj Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) a jednotlivých krajů k deinstitucionalizaci (DI)
- Identifikovat bariéry bránící procesu deinstitucionalizace.
- Posoudit stav deinstitucionalizace na národní úrovni (zodpovědný subjekt MPSV) a v jednotlivých krajích .

Zaměření na konkrétní instituce:

- Omezit rozsah výzkumu na Domovy pro osoby se zdravotním postižením (DOZP) a Domovy se speciálními režimy (DZR)

Demografická hlediska:

- Zaměřit se na sociální služby pro osoby ve věku 18 až 64 let s mentálním postižením nebo chronickým duševním onemocněním

Metody výzkumu:

1. Obsahová analýza strategických dokumentů:

Cíl: Mapovat závazky jednotlivých krajů/MPSV k deinstitucionalizaci

2. Tematická analýza hloubkových rozhovorů:

Cíl:

- Získat vhledy do překážek a dilemat, se kterými se zástupci krajů/MPSV setkávají při řízení sociálních služeb a deinstitucionalizace
- Zjištění stavu deinstitucionalizace v krajích

Obsahová analýza strategických dokumentů (**Předběžné výsledky**):

Cíl: Mapovat závazky jednotlivých regionů/MPSV k dezinstytucionalizaci

Zdroj a metoda sběru:

- Dokumenty byly shromážděny jako odpověď na výzvu zaslanou regionům/MPSV v dubnu 2022.
  - Střednědobé plány rozvoje sociálních služeb (SPRSS): 14 dokumentů
  - Národní strategie rozvoje sociálních služeb (NSRSS): 1 dokument
  - Zvláštní strategické DI dokumenty z 3 krajů: 4 dokumenty

Kódování:

- Říjen 2022 až Duben 2023

Tematická analýza hloubkových rozhovorů (**Předběžné výsledky**):

Cíl: Identifikace bariér, zjištění stavu DI

Zdroj a metoda sběru:

- Bylo provedeno 15 rozhovorů se zástupci z krajů a MPSV zapojenými do zřizování a rozvoje sociálních služeb
- Probíhalo osobně nebo online během července a srpna 2023
- Plná anonymita (kromě MPSV a typů dezinstitutionalizovaných služeb v krajích)

Proces tematické analýzy:

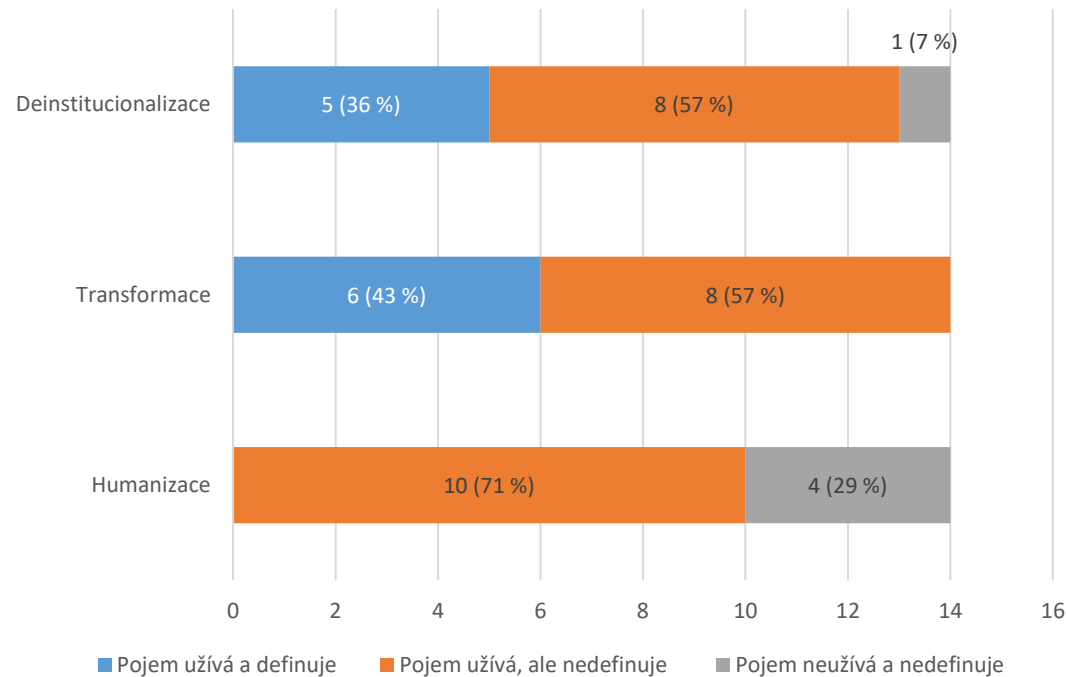
- Říjen až listopadu 2023

Obsahová analýza strategických dokumentů:

- Definice klíčových pojmů
- Zapojení subjektů do zpracování dokumentu
- Strategické cíle deinstitucionalizace
- Transformace sociálních služeb v dílčích cílech
- Rozvoj sociálních služeb komunitního charakteru v dílčích cílech
- Náležitosti strategického dokumentu

Definice klíčových pojmů

Graf 1 Počet SPRSS, které užívají a definují vybrané pojmy: deinstitucionalizace, transformace a humanizace (N=14)

NSRSS:

Používá a definuje pojmy 'deinstitucionalizace' a 'transformace'.

Pojem 'humanizace' je použit, ale **chybí definice**.

Zvláštní strategické dokumenty:

Obě slova 'deinstitucionalizace', 'transformace' a 'humanizace' se vyskytují ve všech čtyřech analyzovaných dokumentech:

- Ve dvou **chybí konkrétní definice** těchto termínů.
- V dvou jsou **poskytnuty jasné definice**.

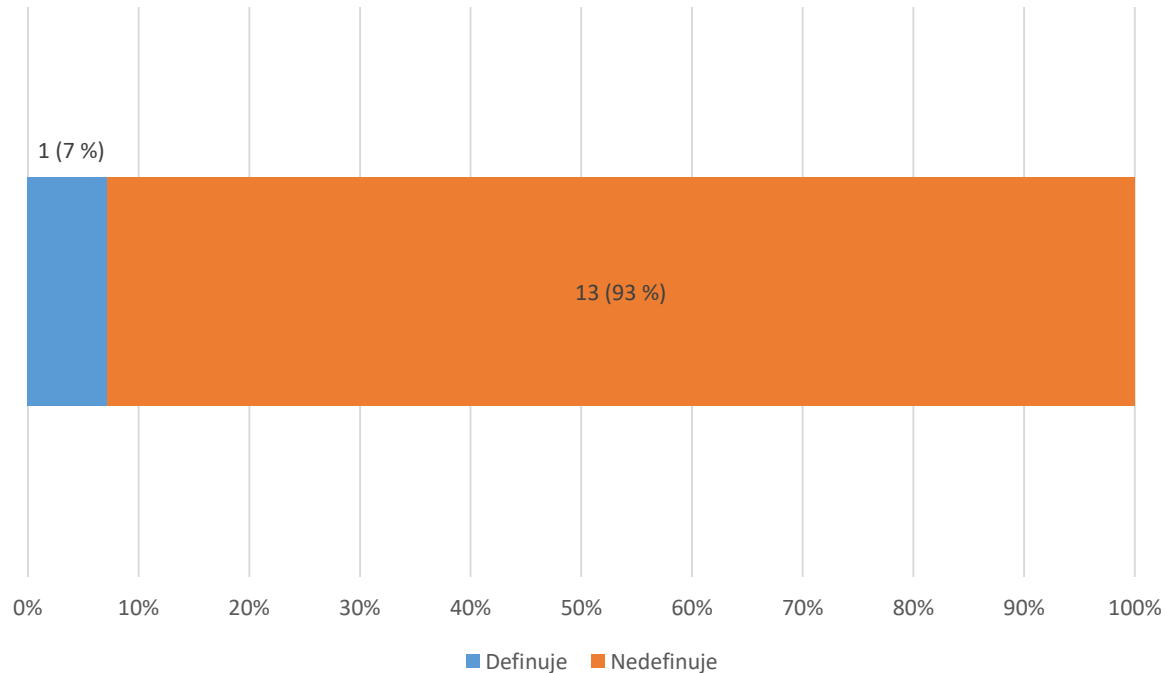
Povaha definic klíčových pojmů

Porovnání významu definic s prvky obsaženými v definici KSSKCH:

- Pojem „deinstitucionalizace“ (8 prvků KSSKCH)
  - NSRSS: obsahově shodné
  - SPRSS: 3 kraje vysoká úroveň shody, 2 kraje částečná shoda
  - 2 Zvláštní strategické dokumenty: částečná shoda
- Pojem „transformace“
  - NSRSS: částečná shoda
  - SPRSS: 2 obsahově shodné, 2 kraje částečně shodné, 2 kraje problematické
  - 2 zvláštní strategické dokumenty: částečná shoda
- Pojem „humanizace“
  - 2 zvláštní strategické dokumenty: výsledkem humanizace ústavní zařízení a proto humanizace není dostatečným krokem pro deinstitucionalizaci

Definice klíčových pojmů

Graf 2 Počet střednědobých plánů, které obsahují definici pojmu označující služby komunitního charakteru (N=14)

NSRSS:

Chybí definice označující komunitní služby.

Zvláštní strategické dokumenty:

Dva zvláštní strategické dokumenty obsahovaly definici.

Definici klíčových pojmů: předběžná zjištění

Rozmanitost klíčových definic:

- Strategie vykazují rozmanitost definic, což může vést k potenciální nejednoznačnosti cílů
- Roztříštěnost terminologie umožňuje zaměnit humanizaci za transformaci a v důsledku vést k udržování ústavů

Nezávazný charakter kritérií:

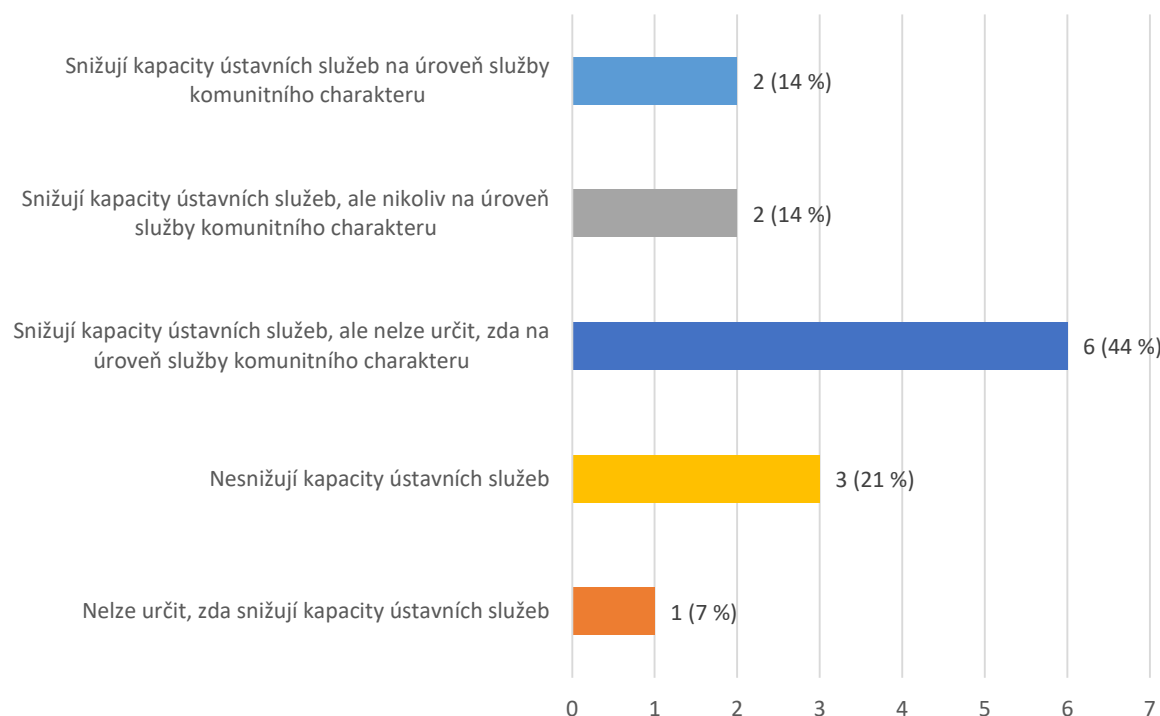
- Kritéria sociálních služeb komunitního charakteru nemají závaznou povahu a definice v nich používané nejsou konzistentně používány v strategických dokumentech.

Důsledky pro závazek k DI:

- Fragmentace terminologie vede k oslabení závazku k deinstytucionalizaci. Nejasné definice a tím pádem nejasný cíl DI mohou vést k investicím do institucí spíše než k podpoře sociálních služeb komunitního charakteru.

Transformace sociálních služeb v dílčích cílech

Graf 3 - Typy cílů ve střednědobých plánech, které vedou ke snižování kapacity ústavních služeb na úroveň kapacity komunitních služeb komunitního charakteru pro lidi s mentálním postižením a/nebo lidi s chronickým duševním onemocněním (N=14)

NSRSS:

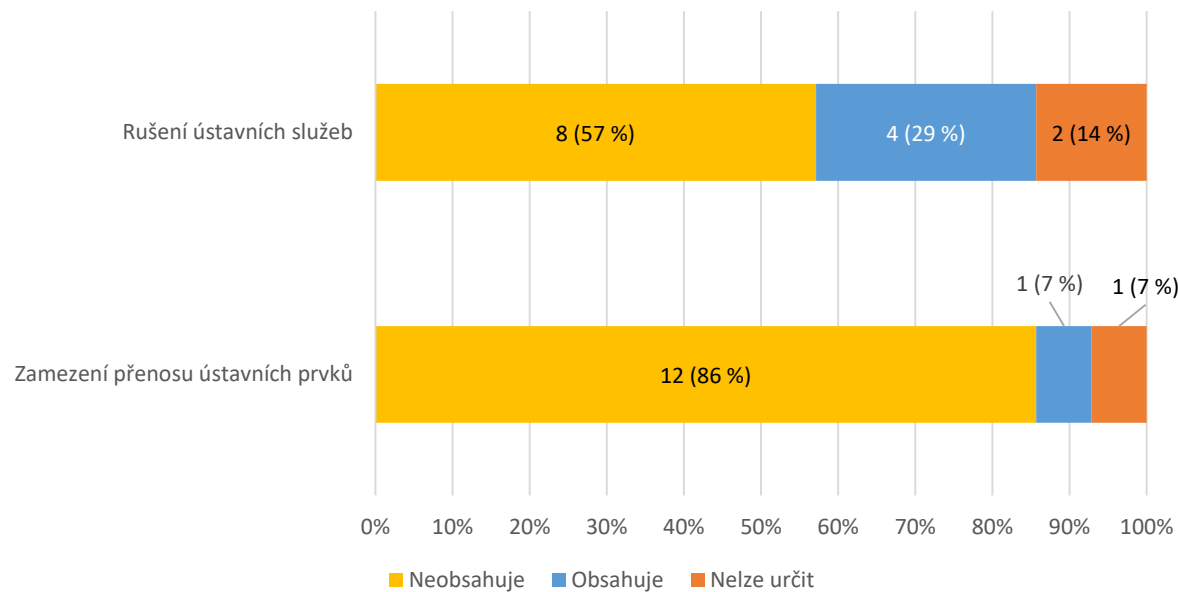
Snížení kapacity institucionálních služeb, ale **není definitivně jasné**, zda na úroveň kapacity služeb komunitního charakteru

Zvláštní strategické dokumenty:

- **Tři dokumenty snižují kapacity** institucionálních služeb **na úroveň komunitních služeb**
- **Jeden dokument zmíní částečné snížení kapacit** institucionálních služeb, ale není jasné, zda na úroveň komunitních služeb

Transformace sociálních služeb v dílčích cílech

Graf 4 - Typy cílů ve střednědobých plánech, které vedou k zabránění přenosu ústavních prvků a rušení ústavních služeb pro lidi s mentálním postižením a/nebo lidi s chronickým duševním onemocněním (N=14)

NSRSS:

- **Rušení ústavních služeb:**
Obsahuje
- **Zamezení přenesení ústavních prvků:** Neobsahuje

Zvláštní strategické dokumenty:

- **Rušení ústavních služeb:**
Všechny čtyři obsahují
- **Zamezení přenesení ústavních prvků:** Obsahuje jeden dokument (ze čtyř)

Transformace sociálních služeb v dílčích cílech: Předběžná zjištění

Omezené snížení kapacit ústavních služeb:

- Málo dokumentů projevuje podstatné snížení kapacit ústavních služeb, což vyvolává otázky ohledně zachování (udržování) ústavů a investic do nich (humanizace).

Omezený důraz na rušení ústavních služeb:

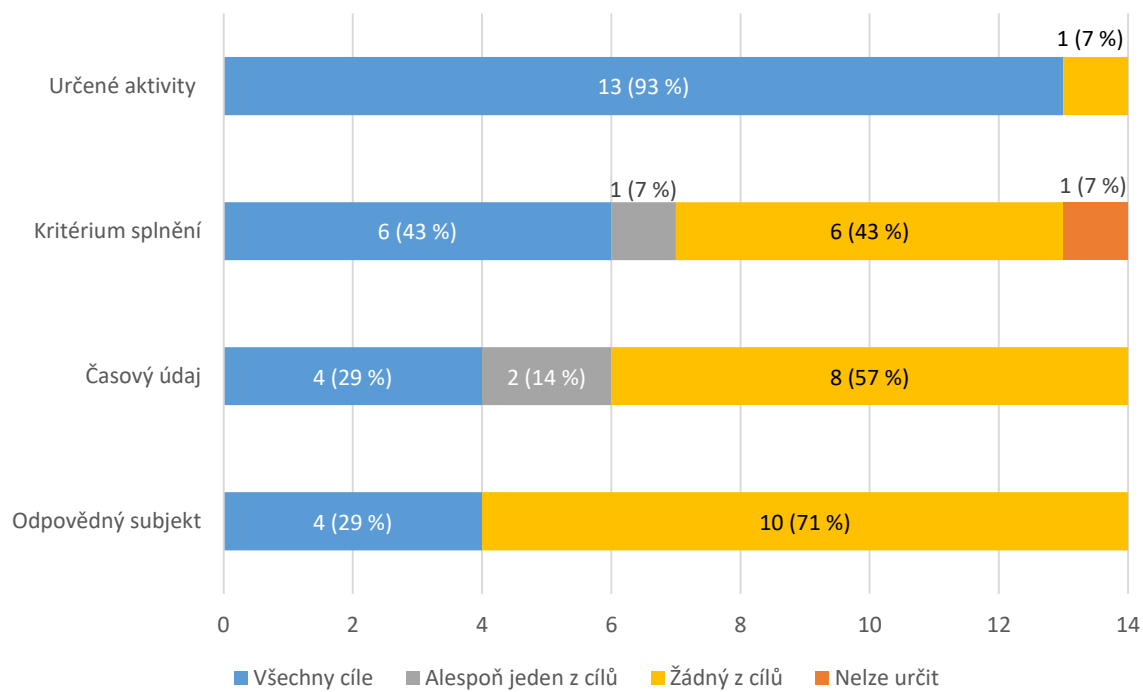
- V dokumentech obecně chybí důraz na rušení ústavů prevenci přenosu ústavních prvků – transformace služeb může ve skutečnosti vést k vytváření ‚ústavů na plocho‘ namísto vytvoření služeb komunitního charakteru

Chybějící definice pro služby komunitního charakteru:

- Absence definice pro služby komunitního charakteru nám brání v tom, abychom rozeznali, zda cíle představují skutečný přesun od ústavů ke službám komunitního charakteru nebo jde o investice do ústavů

Náležitosti strategického dokumentu

Graf 5 Vybrané náležitosti splnitelnosti, které obsahují dílčí cíle střednědobých plánů (N=14)

NSRSS

Všechny cíle národní strategie mají:

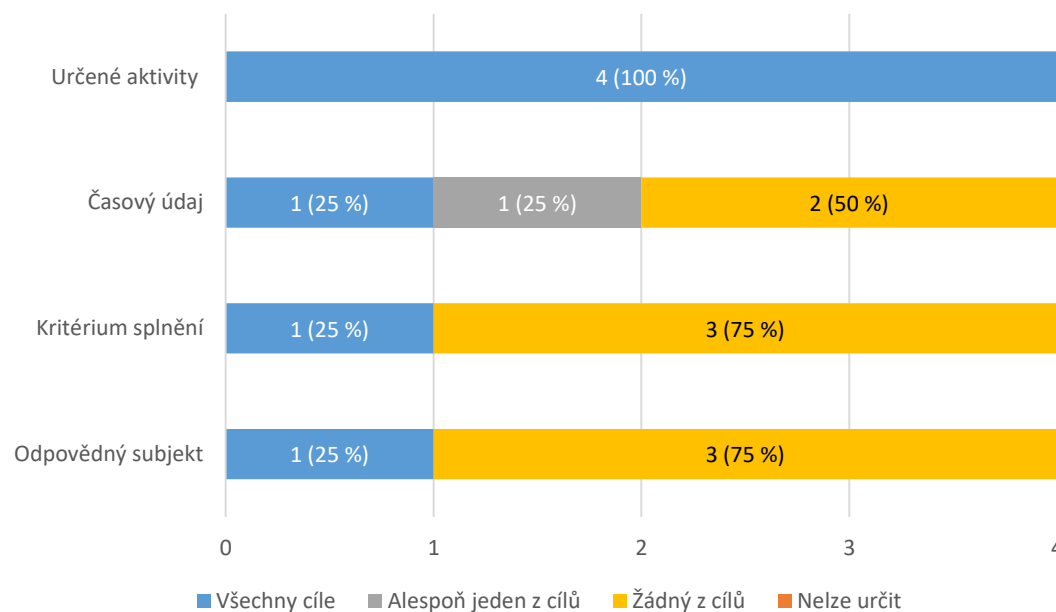
- Časový rámec.
- Odpovědný subjekt
- Určené aktivity

Alespoň jeden cíl obsahuje:

- Kritérium splnění

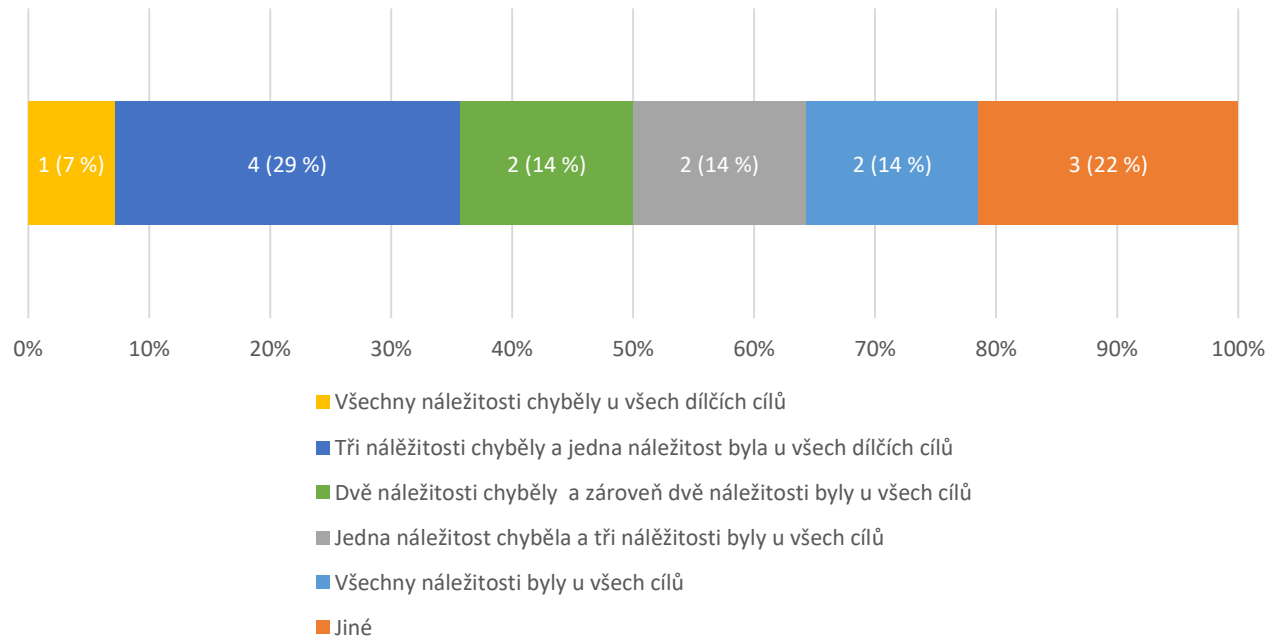
Náležitosti strategického dokumentu

Graf 6 Vybrané náležitosti splnitelnosti, které obsahují dílčí cíle zvláštních strategických dokumentů (N=4)

Náležitosti strategického dokumentu

Graf 7 Počty střednědobých plánů, které obsahují vybrané náležitosti splnitelnosti dílčích cílů (N=14)

NSRSS:

Alespoň jeden cíl nemá kritérium dosažení, jinak všechny cíle splňují tři požadavky.

Zvláštní strategické dokumenty:

- Dva zahrnovaly pouze jedno kritérium
- Jeden měl tři ze čtyř kritérií
- Jeden:
  - zahrnoval dvě kritéria pro všechny cíle
  - jedno kritérium bylo specifikováno pouze pro některé cíle
  - Jedno chybělo

Náležitosti strategického dokumentu: Předběžná zjištění

- Jenom dva SPRSS zahrnovaly všechny podstatné aspekty kvality cílů ve všech cílech
- Nejčastěji chybějícími prvky byly odpovědný subjekt, kritéria splnění a časový rámec
- Nedostatečně formulované cíle, kterým chybí klíčové prvky, představují riziko pro jejich dosažení a celkový hodnotící proces
- Chybějící prvky mohou bránit tomu, aby byly strategie (jak národní, tak krajské) považovány za zcela dostačující jako strategické (akční) plány pro deinstitucionalizaci dle Úmluvy

Závěry z obsahové analýzy:

- Je obtížné posoudit naplnění práva na nezávislý způsob života a začlenění do komunity. Zaměřili jsme se proto na okamžitou povinnost státu mít kvalitní strategické plány deinstitutionalizace
- Kromě obsahu strategických plánů je nutné, aby se na jejich tvorbě skutečně a efektivně podíleli lidé s postižením a organizace je zastupující
- Nejasné definice a cíle v oblasti deinstitutionalizace mohou vést k rozvoji či investování do ústavů namísto podpory sociálních služeb komunitního charakteru

Tematická analýza hloubkových rozhovorů

- Strategická vize
- Metodické zázemí plánování rozvoje sociálních služeb
- Sbírání informací o potřebách z důvodu plánování rozvoje sociálních služeb
- Zapojení lidí s postižením do procesu plánování rozvoje sociálních služeb
- Pojmy související s deinstitutionalizací
- Typy transformovaných služeb
- **Bariéry deinstitutionalizace**
  - Bariéry v rámci veřejného mínění, ekonomické bariéry, institucionální překážky, regionální faktory atd., související s procesem deinstitutionalizace.
- Návrhy k řešení bariér týkající se deinstitutionalizace a plánování rozvoje sociálních služeb

Bariéry: Postoje široké veřejnosti

Odpovědi naznačují, že veřejnost často má **předsudky** a obavy ohledně klientů, zejména těch s mentálním postižením nebo duševním onemocněním

- Omezená informovanost o:
  - Potřebách a způsobu života lidí s postižením
  - Fungování sociálních služeb komunitního charakteru

„... co to brzdí, to je ta neznalost a ta obava tý zdravý populace, která má pocit, že tam jdou nebezpečný lidi, že budou mít strach pustit děti ven, že je budou zabíjet nebo něco.“ Kraj 3

Bariéry: Politické Aspekty Vyplývající z Postojů Široké Veřejnosti

Zmíněné i respondenty z Ministerstva práce a sociálních věcí

- Politické rozhodování na úrovni místní samosprávy/měst **může mít podobné postoje jako široká veřejnost**
- Místní zástupci se **mohou váhat** postavit se proti obecnému názoru veřejnosti

” „...Ty schvalovací procesy prochází prostě schvalováním volenými zástupci, kde často narážíme na určité bariéry, nepochopení toho, že člověk se zdravotním postižením má stejné právo jako zdravý člověk... “ Kraj 5

“

Závěr z tématické analýzy – postoje veřejnosti a politické reprezentace jako bariéra deinstitucionalizace

- Zásadní roli v deinstitucionalizaci mají kraje a u nich se tyto bariéry projevují, ale můžeme je vnímat i u MPSV jako hlavního aktéra DEI
- Postoje veřejnosti jsou zásadní i pohledu jednotlivých obcí při plánování rozvoje služeb komunitního charakteru
- Postoje veřejnosti k DI a povědomí o potřebách lidí s postižením, jejich způsobu života a fungování služeb komunitního charakteru mají reálný vliv na DI a (skrze volené zástupce) i na politická rozhodnutí při rozvoji sociálních služeb
- Osvětou vůči veřejnosti můžeme odstranit dvě bariéry DI najednou

Závěr:

- Výsledky závěrečné zprávy by měly být veřejně dostupné na začátku roku 2024 a měly by být také k dispozici v angličtině.
- Výsledky budou využity veřejným ochráncem práv k vytvoření:
  - Doporučení ohledně deinstitucionalizace pro státní/krajské orgány.
  - Doporučení ohledně zapojení lidí s postižením.
- Výsledky také poskytnou užitečné informace pro vytváření ukazatelů lidských práv pro čl. 19 Úmluvy o právech osob s postižením.

DĚKUJEME ZA VAŠI POZORNOST.

Workshop je realizován prostřednictvím projektu

Posílení aktivit veřejného ochránce práv v ochraně lidských práv (směrem k ustavení Národní lidskoprávní instituce v ČR), číslo projektu LP-PDP3-001.